

Tornirisk *Carduelis cannabina*

Global utbredelse

Tornirirken er utbredt i Nord-Afrika, Europa og Asia. Underarten *cannabina* hekker i den vestlige del av Nord-Afrika, det meste av Europa nord til det midtre Fennoskandia og øst til Vest-Sibir. Underarten *bella* hekker i Lilleasia og østover, avbrutt av steppe og ørken, inn i Kasakhstan 90 °Ø (Newton 1985). Andre underarter hekker på Madeira og Kanariøyene (Haftorn 1971).

Norsk utbredelse og habitatvalg

Hovedbestanden har sin utbredelse i lavlandet på Østlandet, langs Sørlandskysten, i Rogaland og på kysten av Hordaland. Utbredelsen følger stort sett bosettingen, men unngår byer og tettsteder. Torniriskens tilhold på Østlandet og Sørlandet har lenge vært generelt kjent (Collett 1894, Schaanning 1930), men mer detaljert kun siden 1971 (Haftorn 1971). De første hekkefunn i Rogaland ble gjort i 1922 (Ofteidal 1927). Nord for Boknafjorden ble hekking først påvist ved Atlas-registreringene 1970-87. I Hordaland, hvor arten de senere år (særlig etter Atlas-registreringene) har vært i framgang, hekker den nå spredt langs den ytre kysten, og stedvis tallrik. Videre nordover på Vestlandet er arten funnet hekkende lokalt, fåtallig og ofte bare sporadisk, men med en liten fast bestand i en del områder i Giske kommune, Møre og Romsdal. Schaanning (1930) beskrev artens utbredelse på Vestlandet nord for Rogaland som «mindre hyppig rugende», men uten ytterligere forklaring, og til nå har torniriskens hekkestatus i landsdelen vært usikker.

Trøndelag har lenge og av mange (bl.a. Collett 1894, Holmstrøm m.fl. 1952) vært nevnt som artens nordligste utbredelsesområde, men verken Haftorn (1971) eller Atlas-registreringene har kunnet påvise hekking her. Tornirirken er dog i Atlas-perioden observert spredt og fåtallig ved Trondheimsfjorden, og trolig kan noen få par, i hvert fall enkelte år, hekke i regionen. På Helgelandskysten lenger nord, på Kleiva ved Sandnessjøen 1945-46 og på Skaga, Dønna 1953-55 er det derimot påvist hekking (Haftorn 1971). Disse hekkefunn på ca. 66 °N er de nordligste som er registrert i Norge. Arten forekommer fremdeles i området og hekker sannsynligvis der — spredt, fåtallig og antakelig sporadisk. Torniriskens spredning til utkantstrøk de siste 20 årene synes å komme av knapphet på ugrasfrø i de sentrale jordbruksbygder.

Arten holder til i åpne kulturlandskap med busker, kratt og ugras, ved skogkanter, dyrket mark og bebyggelse, men ikke i skog og sjelden på dyrket mark, i byer, tettsteder, velstelte hager eller parker.

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Tornirirken lever nesten utelukkende av ugrasfrø, og tilgangen på frø gjennom hele året avgjør bestandens størrelse (Newton 1985). Bestanden i Storbritannia har siden 1977 blitt redusert med mer enn 50%. Dette skyldes kjemisk bekjempelse av ugras på dyrket mark og påfølgende knapphet på ugrasfrø. Siden 1980 synes problemet også å ha gjort seg gjeldende i overvintningslandene Frankrike, Spania og Portugal. Også i

Sverige, Danmark og Nederland er det de siste 20 årene registrert nedgang i bestanden (Marchant m.fl. 1990).

På Østlandet (Solheim 1989) og sentralt på Jæren, Rogaland har tornirirken blitt merkbart mer sjelden de siste 20 år. I Hordaland har derimot bestanden økt. Oljevekstene (*Brassica*) som tornirirken setter pris på (G. Gaarder pers. medd.) og som dyrkes på Østlandet, kan i noen grad ha avhjulpet mangelen på ugras der. Dagens bestand anslås til 10.000-15.000 par, og av dette trolig mindre enn 100 par nord for Hordaland. Bestandsnedgangen de siste 20 år antas å være betydelig.

Hekkebiologi

De fleste tornirisker har dannet par ved retur til Norge om våren. Hunnen velger reirplass, bygger reiret, legger 3-6 egg (vanligst 4-5), og blir i rugetiden matet av hannen. Et lite territorium rundt reiret blir hevdet. Ungene klekkes etter 11-12 døgn, mates nesten bare med ugrasfrø og sjelden med insekter, forlater reiret etter 11-12 døgn, men ved forstyrrelse kun etter 9 døgn (Newton 1985).

Reiret plasseres ofte lavt i en smågran eller einer, og egg/unger er sterkt utsatt for predasjon. Arten hekker ofte i løse kolonier. Fordelene er antakelig tidligere varsling om mulig predasjon og en samlet, mer effektiv jakt etter frø (Newton 1985). Hekkesesongen er lang, og nye kull i august er ikke uvanlig (Haftorn 1971). Det legges flere kull, ofte spredt opptil 1 km fra hverandre, og ved reirfunn i juli-august kan det være vanskelig/umulig å avgjøre hvorvidt det dreier seg om et nytt kull. Trolig er to kull ganske vanlig i Norge, men 3 kull er ganske sjelden.

Trekkforhold

Hovedtrekket til vinterkvarteret foregår i september, avtar sterkt i oktober, og er slutt i begynnelsen av november. De fleste overvintrer i SV-Europa. Overvintrer sjelden i Norge. Et ind. ble fanget i januar 1986 i Hordaland (Voie 1986), men i Rogaland er ikke arten registrert i januar-februar de siste 40 år. Retur til det samme hekkeområde er vanligere enn retur til det samme overvintningsområde (Newton 1985). Vårtrekket tilbake til Norge foregår i tiden fra slutten av mars og i april.

Odd Carlsson

Tornirisk *Carduelis cannabina*

164 Konstatert hekking

115 Sannsynlig hekking

68 Mulig hekking

Detaljeringsgrad: 10 x 10 km

